

فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۸۸، پاییز ۱۳۹۷، ۲۰۶-۱۷۹

اختراعات ضروری استاندارد: نقطه تلاقی حقوق مالکیت فکری و استاندارد

مصطفی بختیاروند* شیوا جمالی نژاد**

پذیرش: ۹۶/۱۱/۲۹

دریافت: ۹۶/۹/۱۲

استاندارد / اختراع ضروری / حقوق رقابت / حبس اختراع / حق امتیاز منصفانه / متعارف و غیرتبعیض‌آمیز

چکیده

با فراگیر شدن فناوری‌های استاندارد در همه زمینه‌ها، به ویژه فناوری ارتباطات، اهمیت اختراعات ضروری استاندارد افزایش یافته است. جهت اطمینان از دسترسی به این اختراعات، سازمان‌های استانداردسازی دارندگان را متعهد می‌کنند مجوز بهره‌برداری از اختراعات ضروری خود را با شرایط منصفانه، متعارف و غیرتبعیض‌آمیز صادر کنند. تعهد به صدور مجوز براساس این شرایط برای جلوگیری از سوءاستفاده دارندگان اختراعات ضروری از قدرت انحصاری در بازار و انجام اقدامات ضدرقابتی است. در عین حال، دارندگان مستحق دریافت پاداش مناسب برای اختراعات ضروری خود هستند.

راجع به شرایط تعهدات فوق‌الذکر اختلافاتی وجود دارد. البته دعاوی قضایی در این زمینه مطرح شده که یک رویه مشترک در خصوص عدم سوءاستفاده از قدرت انحصاری و اقدامات ضدرقابتی از آن قابل استنباط است.

*. استادیار گروه حقوق مالکیت فکری دانشکده حقوق، دانشگاه قم

m.bakhtiarvand@qom.ac.ir

shivaa.jamali@yahoo.com

** دانش‌آموخته رشته حقوق مالکیت فکری دانشگاه قم

■ مصطفی بختیاروند، نویسنده مسئول.

نتایج این پژوهش که به روش تحلیلی توصیفی انجام شده حاکی از آن است که ایجاد تعادل بین منافع دارندگان اختراعات ضروری استاندارد و مجریان استاندارد اهمیت زیادی دارد و به منظور حفظ رقابت، شرایط صدور مجوز بهره‌برداری باید به روشنی تعیین شود. در فقدان نص قانونی خاص، در حقوق ایران برای ساماندهی اختراعات ضروری استاندارد می‌توان به مواردی از جمله مجوزهای اجباری حق اختراع و قواعد منع سوءاستفاده از وضعیت اقتصادی مسلط قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ استناد کرد. در عین حال، تدوین مقررات ویژه برای اختراعات ضروری استاندارد موجب تبیین وضعیت قانونی این اختراعات و کاهش اختلافات و دعاوی خواهد شد.

مقدمه

امروزه استانداردها بخشی از زندگی روزمره هستند. اکثر محصولات موجود در بازار در انطباق با یک یا چند استاندارد توسعه داده شده‌اند. مطابقت محصولات و خدمات با استانداردها نه تنها دلیل مزیت آنها است بلکه مصرف‌کننده را از کیفیت، ایمنی و اعتبار آنها نیز مطمئن می‌کند. به‌علاوه، استانداردها ابزار مهمی برای گسترش اجرای فناوری‌های جدید در بازار به ویژه در زمینه فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات هستند. استانداردها محصولات را قادر به برقراری ارتباط با یکدیگر می‌کنند؛ برای مثال، رایانه و گوشی‌های تلفن همراه ساخته شده توسط شرکت‌های مختلف بدون فناوری‌های استاندارد شده، هماهنگ و سازگار نخواهند بود. موضوعات مربوط به استانداردسازی طیف گسترده‌ای از محصولات، فرایندها و خدمات از جمله فناوری‌های مهندسی، بهداشت، امنیت، محیط زیست، حمل‌ونقل، توزیع کالا، ساخت‌وساز، کشاورزی و مواد غذایی را دربر می‌گیرد.^۱

بر اساس رهنمود سازمان بین‌المللی استانداردسازی^۲ و کمیسیون بین‌المللی الکتروتکنیک^۳ اصطلاح استاندارد عبارت است از سندی که با اجماع ایجاد و توسط سازمان‌های استانداردسازی^۴ تصویب شده است. این سند دستورالعمل‌ها یا ویژگی‌هایی را برای فرایندها و یا نتایج آنها به منظور دستیابی به نتیجه مطلوب ارائه می‌دهد. استانداردها باید بر نتایج یکپارچه علم، فناوری و تجربه مبتنی باشند و هدف آنها ارتقای منافع مطلوب جامعه باشد.^۵ به عبارت ساده، استاندارد از طریق فرایند به اشتراک‌گذاری دانش و ایجاد اجماع میان کارشناسان فنی توسعه پیدا می‌کند و می‌توان آن را به عنوان مجموعه‌ای از مشخصات فنی تعریف کرد که در پی ارائه طرح مشترکی برای یک محصول یا فرایند است.

استانداردها ممکن است در مقیاس جهانی، منطقه‌ای و یا در مقیاس ملی تصویب شوند. بنابراین سازمان‌های استانداردسازی ممکن است بین‌المللی، منطقه‌ای یا ملی باشند. سازمان‌های تنظیم استاندارد در اصل سه وظیفه را انجام می‌دهند: کسب اطلاع و تأیید

1. World Intellectual Property Organization (WIPO), Scp/13/2 (2009); P. 8.

2. International Organization for Standardization (ISO).

3. International Electrotechnical Commission (IEC).

4. Standard-Setting Organizations (SSOs).

5. International Organization for Standardization (ISO), International Electrotechnical Commission (IEC) (2004).

ارزش عوامل مختلف استانداردسازی (کشف) و سپس هدایت انتظارات بازار به سمت یک فناوری خاص. اختراعاتی که پیش از استاندارد شدن^۱ فایده چندانی ندارند ممکن است با فناوری‌های دیگر رقابت کنند و در نتیجه به یک اختراع ضروری استاندارد تبدیل شوند.^۲ کارکرد دیگر سازمان‌های استانداردسازی تلاش برای جلوگیری از ایجاد قدرت انحصاری و هرگونه نگرانی در خصوص رقابت است.^۳

در فرایند استانداردسازی ابتکار عمل برای توسعه یک استاندارد جدید توسط نهادهای تجاری صورت می‌گیرد. این شرکت‌ها و سایر ذینفعان از جمله مقامات دولتی و کارشناسان علمی در فعالیت‌های استانداردسازی سهیم هستند. روند ایجاد استانداردها از یک سازمان به سازمان دیگر متفاوت است. با این حال، به طور کلی، در صورت نیاز به یک استاندارد جدید، درخواست آن توسط ذینفع به سازمان تعیین استاندارد ارائه می‌شود. اگر درخواست پذیرفتنی باشد کمیته فنی متشکل از کارشناسان فنی و ذینفعان برای طرح، توسعه و تصویب استاندارد تشکیل می‌شود.^۴

در این مقاله برای شناخت بهتر ابعاد تعامل استانداردها و حقوق مالکیت فکری، ابتدا به بررسی اختراعات ضروری استاندارد خواهیم پرداخت. سپس ارتباط بین استانداردها و حقوق مالکیت فکری بررسی می‌شود. در ادامه مسائل مربوط به اختراعات ضروری استاندارد از جمله حبس اختراع و حق امتیاز منصفانه، متعارف و غیرتبعیض‌آمیز را بیان می‌کنیم، همچنین به بیان جایگاه حقوق رقابت در حوزه استانداردسازی می‌پردازیم. سپس نمونه‌ای از پرونده‌های قضایی در این زمینه ارائه خواهد شد. علیرغم اهمیت موضوع، در حقوق ایران به طور خاص به اختراعات ضروری استاندارد پرداخته نشده است. لذا در انتهای بحث، قوانین و مقررات مرتبط ایران را برای یافتن حکم مسأله و ارائه پیشنهاد بررسی خواهیم کرد.

1. Ex-Ante (Pre-Standard).

2. Ex-Post (Post-Standard).

3. Lerner, J., Tirole, J. (2013); P. 2.

4. European Committee for Standardization (CEN), European Committee for Electrotechnical Standardization (CENELEC) (2013); P. 5. & World Intellectual Property Organization (WIPO), Scp/13/2 (2009); P. 11.

۱. مفهوم اختراع ضروری استاندارد

استانداردها غالباً به فناوری‌هایی مربوطند که به واسطه حق اختراع حمایت می‌شوند. حق اختراعی که از فناوری ضروری برای یک استاندارد حمایت می‌کند اختراع ضروری استاندارد نامیده می‌شود.^۱ این اختراع مشتمل بر نوآوری است که باید برای مطابقت با یک استاندارد مورد استفاده قرار بگیرد. تولید محصولات استاندارد مانند تلفن هوشمند یا تبلت بدون استفاده از فناوری‌هایی که یک یا چند اختراع ضروری استاندارد آنها را تکمیل نمی‌کنند، ممکن نیست. بین اختراعات ضروری استاندارد و اختراعاتی از قبیل اختراع مربوط به طرح که برای استاندارد ضروری نیستند،^۲ تفاوت وجود دارد. علت این امر آن است که عموماً شرکت‌ها می‌توانند راه‌حل‌های جایگزینی را به کار ببرند که اختراع غیرضروری استاندارد را نقض نمی‌کند؛ اما نمی‌توانند مشابه اختراع ضروری استاندارد را طراحی کنند. برای مثال، فناوری «باز کردن صفحه» توسط یک اختراع غیرضروری ایجاد شده است. اکثر تولیدکنندگان گوشی‌های هوشمند قادر به توسعه فناوری‌های مختلف برای باز کردن قفل صفحه نمایش گوشی‌های هوشمند هستند که حق ثبت اختراع «باز کردن صفحه» را نقض نمی‌کنند، حال آن‌که این امر در مورد یک اختراع ضروری استاندارد امکان‌پذیر نیست.^۳

اطلاعات مربوط به اختراعات در زمینه تحقیق و توسعه با ارزش‌ترین منبع در میان منابع دانش محسوب می‌شوند. فناوری مهم‌ترین عامل توسعه اقتصادی است. داده‌های مربوط به اختراعات اطلاعات مفیدی را برای فهم فناوری‌های جدید ارائه می‌دهند. اختراعات ضروری با منابع دیگر دانش تفاوت دارند. این اختراعات اطلاعاتی در مورد استانداردهای فنی در بر دارند. اگرچه اختراعات ضروری همیشه برابر با یک استاندارد نیستند، اما منعکس‌کننده اجزای فناورانه یک استاندارد هستند. مزیت اصلی یک استاندارد فنی، به خصوص در یک بازار فناوری پیشرفته، تسهیل دستیابی به آن با کاهش عدم اطمینان نسبت به نوآوری است. آگاهی از استاندارد به شرکت‌ها کمک می‌کند که از هدر رفتن منابع خود جلوگیری کنند و بهره‌وری در زمینه تحقیق و توسعه را افزایش دهند. همچنین اختراعات ضروری از کیفیت بالاتری نسبت به سایر اختراعات برخوردارند و ارزش فناورانه بالاتری دارند.

1. European Commission, Competition policy brief (2014); P. 2.

2. Non_SEPs.

3. Ibid. P. 2.

معدلک، تحقیق و توسعه با توسعه یک استاندارد خاتمه نمی‌یابد. شرکت‌های دخیل در استانداردسازی باید به‌منظور بهبود بهره‌وری استاندارد، بهبود عملکرد و ایجاد نسل بعدی آن زمینه تحقیق و توسعه خود را گسترش دهند. بنابراین، اختراعات ضروری می‌توانند یک منبع دانش ارزشمند برای شرکت‌ها باشند.^۱ در کنار آثار مطلوب استانداردسازی ممکن است مشکلاتی از جمله انتقال قدرت به شرکا در استانداردسازی، بی‌میلی نسبت به اتخاذ استانداردهای جدید و پیشرفته، عدم دسترسی راحت به بازار و از بین رفتن تنوع ایجاد شود.^۲ استانداردهای تعیین شده توسط سازمان استانداردسازی مشتمل بر مجموعه‌ای از ویژگی‌های ضروری هستند که هر محصول مرتبط جهت انطباق با یک استاندارد خاص باید آنها را به کار گیرد. بنابراین برای تولید یک وسیله استاندارد، استفاده از اختراعات خاصی لازم است. شرط اصلی برای استفاده از اختراع ثبت شده اخذ مجوز از دارنده است. با توجه به اهمیت اختراعات ضروری برای یک استاندارد، طبیعی است که اختراعات مذکور برای شرکت‌ها اهمیت داشته باشند. سازمان‌های استاندارد اغلب اعضای خود را به افشا و اعطای مجوز اختراعات خود ملزم می‌کنند. اگر سازمان استاندارد نتواند برای تمام اختراعات ضروری برای مطابقت با استاندارد مجوز دریافت کند، دارندگان اختراعات بدون مجوز می‌توانند برای گرفتن حق امتیاز اختراع خود علیه شرکت‌های تعیین استاندارد اقدام دعوا کنند.^۳ شمار دعوی طرح شده در مورد اختراعات ضروری نسبت به اختراعات غیرضروری استاندارد بیشتر است.

بر اساس ماده ۱۵ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری ۱۳۸۶ ایران^۴ دارندگان حق اختراع می‌توانند دیگران را از به کار گرفتن فناوری خود منع یا مجوز بهره‌برداری از آن را صادر کنند. مقررات سازمان‌های تنظیم استاندارد در خصوص صدور مجوز به گونه‌ای طراحی شده است که دارندگان اختراعات ضروری استاندارد طبق شرایط مناسب متعهد به صدور مجوز فناوری ثبت شده خود شوند. هدف این امر جلوگیری از مختل شدن فناوری یا تعلیق فعالیت کاربران استاندارد در نتیجه مطالبه حق امتیازهای فوق‌رقابته

1. Kang, B., Motohashi, K. (2014); P. 34.

2. International Telecommunication Union (ITU), Standardization Bureau (2014); P. 28.

3. Ministry Of Commerce & Industry Of India, Department Of Industrial Policy And Promotion (2016); P. 7.

۴. از این به بعد قانون ۸۶.

است. تعهد به صدور مجوز طبق شرایط مناسب به معنای کاهش آزادی دارندگان برای حبس اختراع است و به طور معمول این شرایط با ارجاع به شروط پیشنهادی قبل از تبدیل فناوری به یک استاندارد اتخاذ می‌شود. دارنده حق اختراع براساس تعهدات منصفانه و متعارف حق امتیازی کسب می‌کند که منعکس‌کننده سهم فناوری انحصاری او در استاندارد است.^۱ بنابراین حقوق مربوط به این اختراعات بر خلاف حقوق سایر اختراعات، مطلق نیست. جهت احراز ناعادلانه یا نامتعارف بودن پاداش در نظر گرفته شده برای اختراعات ثبت شده در زمینه تعیین استاندارد باید بررسی کرد که آیا پاداش با ارزش اقتصادی اختراعات رابطه متعارف دارد یا خیر.^۲

برخلاف بسیاری از مسایل خصوصی مربوط به اختراعات، مجوز بهره‌برداری از اختراعات ضروری استاندارد جنبه عمومی دارد و باید با منافع عمومی سنجیده شود. برای مثال، دادخواهی خصوصی دارنده اختراع تأثیر زیادی بر سیاست‌های رقابتی، انگیزه نوآوری و اقتصاد بازار دارد. همچنین، استانداردهای فنی هرچند عمدتاً از طریق سازمان‌های خصوصی تعیین می‌شوند، ویژگی‌های عمومی زیادی دارند.^۳

اختراعات ضروری بعد از مدتی به دلایل مختلف غیرضروری می‌شوند. از جمله این دلایل می‌توان موارد زیر را ذکر کرد: انقضای مدت حمایت اختراع، ابطال اختراع ضروری ادعایی به موجب حکم دادگاه یا در نتیجه بررسی مجدد توسط مقامات ثبت اختراع، محدود یا اصلاح شدن دامنه اختراع ارائه شده به‌طوری که ادعاهای لازم برای استاندارد را شامل نشوند، ظهور جایگزین‌های فنی جدید که اجرای استاندارد را بدون نقض اختراع‌های از قبل اعلام شده ممکن کند و یا تبدیل شدن خود استاندارد به نسخه جدید به‌نحوی که نیاز به اختراع ضروری استاندارد قبلی مرتفع شود. بر این اساس دارندگان اختراع و اجراکنندگان استاندارد معتقدند مکانیزمی برای به‌روزرسانی پایگاه اطلاعاتی مربوط به اختراعات ضروری استاندارد نیاز است.^۴

1. Langus, G., Lipatov, V., Neven, D. (2013); P. 2.

2. Mair, C. (2016); P. 75.

3. Contreras, J.L. (2017); PP. 225, 226, 231.

4. European Commission (2016); P. 66.

۲. رابطه استاندارد و نظام حق اختراع

اختراعات و استانداردها اهداف مشترکی دارند. هر دو موجب تشویق نوآوری و گسترش فناوری می‌شوند. علیرغم اهداف مشترک، بین نظام حق ثبت اختراع و سیستم استانداردها اختلافاتی نیز وجود دارد. این اختلاف‌ها به خصوص هنگامی آشکار می‌شوند که اجرای یک استاندارد مستلزم استفاده از فناوری است که یک یا چند اختراع ثبت را در بر دارد. هدف استاندارد، ایجاد فناوری استاندارد شده‌ای است که تا حد ممکن بتوان آن را به‌طور گسترده در بازار به کار گرفت. البته دارندگان حق اختراع در استفاده از فناوری‌های انحصاری خود به عنوان استاندارد ذینفعند، زیرا برای توسعه آنها سرمایه‌گذاری کرده‌اند و در صورت محتمل نبودن بازگشت سرمایه، ممکن است به شرکت دادن فناوری خود در فرایند استانداردسازی تمایلی نداشته باشند مگر این که در قبال استفاده از اختراع خود حق امتیاز دریافت کنند.^۱

سیستم استانداردسازی با فراهم کردن دسترسی برابر به روش‌های نوآورانه برای ذینفعان و ایجاد زمینه رقابت، منافع عمومی را تأمین می‌کند. در مقابل، مبنای نظام حق اختراع اعطای حقوق انحصاری موقت به دارندگان حقوق مالکیت فکری جهت محروم کردن دیگران از به‌کارگیری فناوری‌های مورد حمایت است. رویه متضاد استانداردها و حقوق مالکیت فکری در این زمینه ممکن است استفاده از اختراعات ضروری را با مشکلاتی روبه‌رو سازد.^۲ حقوق مالکیت فکری یکی از پایه‌های بازار است و در نتیجه نقش اساسی در ارتقای نوآوری دارد. برخی اقدامات و تصمیمات از برقراری توازن بین منافع دارندگان اختراعات ضروری مبنی بر دریافت پاداش مناسب در ازای حقوق مالکیت فکری خود و منافع مجریان استاندارد در دسترسی به فناوری استاندارد شده طبق شرایط منصفانه، متعارف و غیرتبعیض‌آمیز جلوگیری می‌کنند. در نتیجه، حمایت مؤثر از اختراعات و وجود یک سیستم کارآمد اختراع اهمیت زیادی دارد.^۳ تا زمانی که دارندگان حق اختراع برای شرکت دادن فناوری‌های ثبت شده خود در استانداردسازی انگیزه داشته باشند و یک استاندارد برای استفاده گسترده در بازار با قیمت مناسب ارائه شود سیستم‌های ثبت اختراع و استاندارد

1. World Intellectual Property Organization (WIPO), Scp/13/2 (2009); P. 15.

2. International Telecommunication Union (ITU), Standardization Bureau, (2014); P. 51.

3. European Commission, MEMO/14/322 (2014); P. 2.

در اهداف ارتقای نوآوری و توسعه فناوری سهمیم خواهند بود. با این حال، اگر حق اختراع به عنوان یک حق قانونی انحصاری به نحوی اجرا شود که به طور گسترده از به کارگیری فناوری استاندارد شده جلوگیری کند، ممکن است تعارض‌هایی بین دو سیستم به وجود آید. از جمله این که دارنده حق اختراع شرکت کننده در فرایند تعیین استاندارد، اختراعات ثبت شده ضروری برای اجرای استاندارد را با این هدف پنهان کند که بعد از اتخاذ استاندارد، حقوق مربوط به اختراع را اجرا و از صدور مجوز بهره‌برداری طبق شرایط متعارف و مناسب امتناع کند. مورد دیگر این است که اختراع ضروری متعلق به شخصی باشد که در روند استانداردسازی مشارکت نمی‌کند و حقوق مربوط به اختراع ثبت شده را به شیوه‌ای اجرا می‌کند که مانع اجرای استاندارد یا موجب تضعیف آن می‌شود. مشکل دیگر تعلیق استاندارد ممکن است هنگامی پیش آید که استاندارد از تعدادی اختراع متعلق به افراد مختلف متأثر باشد. حتی اگر هر یک از دارندگان حق اختراع به اعطای مجوز بهره‌برداری از اختراع خود طبق شرایط متعارف و منصفانه رضایت داشته باشند، ممکن است مجموع حق امتیازها مانع اجرای استاندارد شود.^۱

عملکرد مناسب سیستم اختراع بر عملکرد سیستم استاندارد تأثیر دارد. به منظور رفع اختلافات احتمالی بین این سیستم‌ها چند راه‌حل اتخاذ شده است. یک راه‌حل بهبود مکانیزم‌های نظارتی سازمان‌های استانداردسازی به منظور افزایش شفافیت و دسترسی به فناوری‌های اختراعات ثبت شده‌ای است که استانداردها را پوشش می‌دهند. رویکرد دوم جستجوی راه‌حل‌های عملی در بازار است، از جمله تشکیل ائتلافی از اختراعات ثبت شده به منظور کاهش هزینه مذاکرات مربوط به صدور مجوز؛ راه حل سوم عبارت است از اعمال اقدامات قانونی در رابطه با مقررات ثبت اختراع و حقوق رقابت.^۲

۳. حبس اختراع^۳

اگر فناوری مشمول استاندارد تحت حمایت حق اختراع باشد و فناوری جایگزینی در دسترس نباشد، آن اختراع برای اجرای استاندارد مربوط ضروری می‌شود. با تبدیل یک اختراع

1. Op. Cit. PP. 2, 3.

2. Op. Cit. P. 3.

3. Patent Hold-Up

به استاندارد، دارنده حق اختراع نسبت به سایر افراد در بازار مزیت رقابتی پیدا می‌کند، زیرا دیگران ممکن است هیچ راهی جز استفاده از فناوری انحصاری او برای مطابقت با استانداردها نداشته باشند. در چنین وضعیتی، بسته به هزینه‌های مدنظر دارنده حق اختراع برای استفاده از فناوری انحصاریش، کاربران استاندارد ممکن است نسبت به استفاده از آن مایوس شوند.

طی فرایند تصویب یک استاندارد، اطلاعات فنی مختلفی به منظور اتخاذ بهترین گزینه‌های فنی توسط شرکت کنندگان افشا می‌شود. سیاست سازمان‌های استانداردسازی در خصوص اختراع، افشای اطلاعات مربوط به اختراع ثبت شده را بسته به نوع سیاست سازمان لازم می‌داند. مشخصات استاندارد تصویب شده برای اجرای گسترده استاندارد توسط اجراکنندگان منتشر می‌شود.^۱ دارنده حق اختراع سهم در روند تعیین استاندارد ممکن است طی فرایند استانداردسازی از ارائه اطلاعات ضروری مربوط به اختراع خودداری کند یا آنها را به قدر کافی افشا نکند. وی همچنین ممکن است اطلاعات مربوط به اختراع را تنها پس از اتخاذ استاندارد یا استفاده از آن و ضروری شدن دسترسی به فناوری ثبت شده او برای اجرای استاندارد اظهار و از اعطای مجوز بهره‌برداری نسبت به اختراع طبق شرایط مناسب امتناع کند. این رویه حبس اختراع نامیده می‌شود. علت حبس اختراع، ضروری بودن فناوری برای دسترسی به استاندارد است که موجب قدرت دارنده اختراع در بازار می‌شود. حالت دیگر حبس اختراع وقتی است که اختراع ضروری متعلق به شخصی که در روند استانداردسازی شرکت نکرده به گونه‌ای به کار می‌رود که مانع اجرای استاندارد می‌شود. در این حالت ممکن است تمام تلاش‌های شرکت کنندگان و سازمان‌های تعیین استاندارد در فرایند استانداردسازی، برای توسعه استاندارد هدر رود. فرض دیگر حبس اختراع وقتی است که هر یک از دارندگان حق اختراع به دنبال اعطای مجوز اختراع خود تحت شرایط مناسب هستند. برای مثال، در یک زمینه مشتمل بر فناوری‌های پیچیده، یک استاندارد ممکن است دربردارنده اختراعات متعلق به افراد مختلف باشد. برای اجرای چنین استاندارد لایحی لازم است ابتدا اختراعات مربوط شناسایی و سپس با هر یک از دارندگان آنها مذاکره شود. علیرغم احتمال متعارف بودن حق امتیاز مورد درخواست هر یک از دارندگان، هزینه کل

1. World Intellectual Property Organization (WIPO), Sep/13/2 (2009); P. 46.

اجرای استاندارد ممکن است بالا باشد.^۱

در صورت مطالبه حق امتیاز بالا توسط دارنده، تولید محصولات استاندارد دشوار می‌شود. همچنین افزایش قیمت محصولی که از یک فناوری استاندارد استفاده کرده است، تأثیر قابل توجهی بر مصرف‌کننده خواهد داشت. بنابراین، حبس اختراع تنها یک موضوع خصوصی بین شرکت‌های دخیل در حوزه مسائل فنی نیست، بلکه به مصرف‌کنندگان و عموم مردم هم مربوط می‌شود.^۲

به‌منظور تضمین انتشار گسترده فناوری‌های استاندارد شده و ایجاد انگیزه در شرکت‌ها برای نوآوری و همکاری در فرایند استانداردسازی و به حداقل رساندن احتمال بروز حبس اختراع، انجام برخی اقدامات ضرورت دارد. از جمله این اقدامات بهبود مکانیزم‌های نظارتی سازمان‌های استانداردسازی برای افزایش شفافیت و دسترسی به فناوری‌های انحصاری است. اکثر هیأت‌های تعیین استاندارد، سیاست‌های اختراعات خاص خود را وضع کرده‌اند. برای مثال، این هیأت‌ها از شرکت‌کنندگان در فرایند تعیین استاندارد می‌خواهند اطلاعات مربوط به اختراعات و گاهی اظهارنامه‌های اختراع را افشا کنند تا بدین ترتیب اطلاعات مربوط را در فرایند تعیین استاندارد بگنجانند. همچنین به منظور تضمین دسترسی مؤثر به استانداردها، دارندگان حق اختراع را به شرایط خاص صدور مجوز مانند اعطای مجوز طبق شرایط منصفانه، متعارف و غیر تبعیض‌آمیز^۳ یا بدون پرداخت حق امتیاز متعهد می‌کنند.^۴ رویکرد دیگر جستجوی راه‌حل‌های عملی در بازار است. برای مثال، به‌منظور رسیدگی به مسأله حق امتیازهای مضاعف در اجرای استانداردها، برای کاهش هزینه‌های معاملاتی، ممکن است ائتلاف اختراعات^۵ شکل بگیرد یا زمانی که دو طرف دارای اختراعاتی هستند که از فعالیت‌های یکدیگر جلوگیری می‌کند ممکن است مجوزهای بهره‌برداری متقابل صادر شود. در مجموع، هدف راه‌حل‌های قراردادی میان طرف‌های دخیل، افزایش امنیت حقوقی جهت اجرای کارآمد و مؤثر فناوری‌های استاندارد است. مزیت استفاده از رویکرد قراردادی، ارائه راه‌حل‌های انعطاف‌پذیر مورد قبول همه طرف‌های دخیل است که در هر

1. Ibid. PP. 16, 17.

2. Ibid. P. 16.

3. Fair, Reasonable And Non-Discriminatory (FRAND).

4. Jones, A. (2014); P. 6. & Zabutkaitė, G. (2016); P. 19.

5. Patent- Pool.

موقعیت خاص به بهترین شکل نیازها را مرتفع می‌کند. روش دیگر عبارت است از توسل به اقدامات قانونی نسبت به سیستم اختراع به‌ویژه مسائل مشمول حقوق رقابت مانند سوءاستفاده از موقعیت مسلط در تعیین هزینه‌های صدور مجوز.^۱

تعهد به سازمان تنظیم استاندارد برای اعطای مجوز طبق شرایط منصفانه، متعارف و غیر تبعیض‌آمیز در حقیقت به منزله ایجاد یک قرارداد الزام‌آور بین دارنده اختراع ضروری استاندارد، سازمان تنظیم استاندارد و اعضای آن است و کاربران استاندارد، اشخاص ثالث ذینفع در این موافقت‌نامه‌ها با حق اقامه دعوا هستند. صدور مجوز طبق شرایط مذکور دربرگیرنده تعهد به مذاکره با حسن نیت است.^۲ تعهدات منصفانه، متعارف و غیر تبعیض‌آمیز برای تحقق دو هدف در نظر گرفته شده است: ۱- اطمینان از در دسترس بودن فناوری موجود در یک استاندارد برای تولیدکنندگان محصولات منطبق با استاندارد ۲- تأمین پاداش مناسب برای دارندگان اختراعات ضروری و کسانی که جهت توسعه فناوری مورد استفاده در استانداردها، در بخش تحقیق و توسعه سرمایه‌گذاری کرده‌اند.

اولین شرط تعهدات اعطای مجوز بهره‌برداری این است که دارنده اختراع ضروری استاندارد، مجوز را طبق شرایط متعارف اعطا کند. منظور از شرط متعارف^۳ حق امتیازی است که دارنده حق اختراع می‌تواند بعد از رقابت با سایر فناوری‌ها به‌دست آورد نه پاداشی که می‌تواند در اثر منع دیگر رقبا از به‌کارگیری فناوری متضمن اختراع ثبت شده به دست آورد. یکی از استدلال‌های رایج در مورد حق امتیاز متعارف این است که باید با ارزش ارائه شده توسط فناوری انحصاری خاص برابر باشد. بر این اساس، اگر ابداع ارائه شده در یک اختراع ضروری استاندارد نسبت به سایر جایگزین‌های موجود، قبل از استانداردسازی مزایای ناچیزی ارائه دهد حق امتیاز آن نیز باید حداقل باشد و نباید از ارزش افزوده شده آن به‌دلیل فناوری استاندارد شده بیشتر باشد. طبق این دیدگاه شرط متعارف باید بر ارزش واقعی خود اختراع به عنوان بخشی از استاندارد مبتنی باشد و ارزش فناوری ثبت شده به‌عنوان اختراع، جدا از ارزش آن بعد از استانداردسازی در نظر گرفته شود.^۴ پاداش متعارف حق اختراع معمولاً مبتنی بر مذاکرات بین خریدار و فروشنده است. در خصوص اختراعات

1. Op. Cit. PP. 18, 19.

2. Wong-Ervin, K. W. (2014); PP. 5, 6.

3. Reasonable.

4. International Telecommunication Union (ITU), Standardization Bureau, (2014); P. 65.

ضروری استاندارد، حق امتیاز مناسب مبتنی بر مذاکراتی است که سازمان استانداردسازی در زمان تعیین استاندارد انجام می‌دهد. از نظر کسانی که تعهدات منصفانه، متعارف و غیر تبعیض آمیز را در طول فرایند استانداردسازی تعیین می‌کنند، قیمت متعارف قیمتی است که آنها به طور کلی تعیین می‌کنند نه قیمتی که با عنایت به زمان اجرای استاندارد برای هر فرد متفاوت باشد. بهترین رویه سازمان تنظیم استاندارد توجه به زمان و مفاد مذاکرات قبل از استانداردسازی است که متضمن مفهوم حق امتیازهای متعارف است.^۱

شرط دیگر تعهدات اعطای مجوز بهره‌برداری تبعیض را ممنوع می‌کند اما دامنه این ممنوعیت موضوع بحث است. برای مثال، آیا تعهد دارنده اختراع ضروری استاندارد برای اعطای مجوز طبق شرایط غیر تبعیض آمیز به او اجازه می‌دهد بین دارندگان مجوز تبعیض قائل شود. برخی شرکت‌ها معتقدند دارندگان حق اختراع باید توانایی انتخاب سطح مناسبی از زنجیره تأمین کنندگان را داشته باشند و بتوانند از اعطای مجوز به شرکت‌ها در سطوح دیگر زنجیره تأمین امتناع کنند. بر اساس این دیدگاه دارنده حق اختراع می‌تواند اعطای مجوز اختراع خود را فقط به تولیدکنندگان محصول و یا فروشندگان جزء محدود کند. البته این دیدگاه مخالفینی هم دارد.^۲

تعهداتی که در بالا ذکر شد اهمیت زیادی دارند. در سال‌های اخیر، اختلافات متعددی در این زمینه به وجود آمده که دلیل عمده آنها ابهام در این تعهدات و بی‌توجهی سازمان‌های تنظیم استاندارد بوده است. تعیین و اعلام شرایط صدور مجوز می‌تواند تصمیم‌گیری آگاهانه شرکت‌کنندگان در فرایند استانداردسازی را تسهیل و از بروز اختلافات در مورد شرایط صدور مجوز بعد از تصویب استاندارد جلوگیری کند. در اصل، تعهدات مذکور توافق راجع به همه جوانب حقوق دارنده حق اختراع در ازای استفاده از فناوری او به عنوان استاندارد صنعتی نیست. هرچند این تعهدات توسط دارنده برعهده گرفته می‌شوند و حقوق او را محدود می‌کنند و سازمان‌های تنظیم استاندارد نیز بر آن نظارت دارند اما برای مؤثر واقع شدن باید به صورت یک تعهد الزام‌آور قانونی درآیند.

ضمانت اجرای تعهدات منصفانه، متعارف و غیر تبعیض آمیز می‌تواند متفاوت باشد. به دلیل داشتن ماهیت قراردادی، تعهدات ذکر شده باید همانند قرارداد اجرا شوند و ضمانت اجرای

1. Lemley, M. A., Shapiro, C. (2013); PP. 1137, 1140, 1147.

2. Op. Cit. P. 68.

مشابهی داشته باشند بر این اساس، شخصی که مدعی است طرف مقابل با درخواست شرط نامتعارف مجوز بهره‌برداری تعهد خود را نقض کرده است، حق دارد به دلیل نقض قرارداد قبل از رجوع به دادگاه اقداماتی انجام دهد و سپس در دادگاه اقامه دعوا کند. دیدگاه دیگر، تعهدات منصفانه، متعارف و غیر تبعیض‌آمیز را منبعث از حقوق رقابت می‌داند که باید همانند آن اجرا شود؛ به عبارت دیگر، تعهدات مذکور با تعهدات حاصل از حقوق رقابت مرتبطند و طبق اصول حقوق رقابت، ضمانت اجرای آن باید از سوی دادگاه‌ها و تنظیم‌کنندگان رقابت اعمال شود و فعالان ضدانحصار باید نقض آن را مورد توجه قرار دهند.^۱ در کنار تعهدات منصفانه، متعارف و غیر تبعیض‌آمیز، میانجی‌گری و داوری نیز فرایندهای مؤثری برای حل و فصل اختلافات برسر حدود و معنای تعهدات مذکور محسوب می‌شوند، زیرا جایگاه این تعهدات با ابهاماتی که در این زمینه وجود دارد دقیق و مشخص نیست. بدیهی است که داوری اجباری می‌تواند ابزار موثرتری برای حل و فصل سریع اختلافات ارائه دهد.^۲

۴. جایگاه حقوق رقابت در حوزه استانداردسازی

در زمینه استانداردسازی یک خط‌مشی فنی تعیین شده که ارائه‌دهنده مقیاس اقتصادی است و زمینه رقابت نهادها را فراهم می‌کند. فعالیت‌های مشترک تنظیم استاندارد، در صورت اجرای درست، می‌تواند مزایای رقابتی زیادی در جامعه داشته باشد. پیش از تصویب استاندارد، شرکت‌های مختلف برای ارائه بهترین فناوری رقابت می‌کنند تا بتوانند خود را در استاندارد سهم کنند. پس از تصویب استاندارد، هرچند ممکن است رقبا انگیزه کمتری برای توسعه فناوری‌های جایگزین آن داشته باشند، رقابت مستمری برای توسعه ارزش افزوده فناوری استاندارد شده بین آنها ایجاد خواهد شد. با این حال، اگر روند تعیین استاندارد به گونه‌ای تغییر کند که شرکت‌کنندگان، که اغلب رقیبند، مزایای رقابتی غیرمنصفانه‌ای در مقابل سایر رقبا به دست آورند، چنین فرایندی باید مورد بررسی دقیق مقامات رقابتی قرار گیرد.

هدف حقوق رقابت این است که فناوری‌های انحصاری، خدمات و محصولات جدید در یک محیط رقابتی خرید و فروش شوند و مجوز بهره‌برداری برای آنها صادر شود. در

1. Mair, C. (2016); PP. 73- 75.

2. Greenbaum, E. (2015); p. 82.

بازار پویای امروز، پیشرفت‌های فناورانه جدید به طور مداوم جایگزین فعالیت‌های قبلی می‌شود؛ به طوری که رقبا به منظور حفظ جایگاه خود در بازار مجبور به بهبود محصولات موجود یا ارائه محصولات جدید هستند. حقوق رقابت از سوءاستفاده از موقعیت مسلط و انباشت قدرت بازار جلوگیری می‌کند درحالی که حقوق اختراعات برای جلوگیری از سوءاستفاده از این حقوق، حقوق انحصاری را با استثنائات خاصی به دارندگان حق اعطا می‌کند. با این حال، سیاست‌های موازی حقوق رقابت و حقوق مالکیت فکری (اختراعات) درخصوص منافع عمومی اشتراکاتی دارند. این تعامل زمانی حاصل می‌شود که فناوری ثبت شده به عنوان اختراع برای دست یافتن به یک استاندارد ضروری باشد. بنابراین ایده اصلی سیستم اختراعات ضروری استاندارد، حصول اثر متقابل اختراعات خصوصی و انحصاری و در مقابل، استانداردهایی است که باید عمومی و غیر انحصاری باشند.^۱

علاوه بر این، حقوق اختراعات با اعطای حقوق انحصاری به دارنده برای مدت محدود و الزام به افشای عمومی اختراعات، قصد گسترش نوآوری و افزایش رفاه مصرف‌کننده را دارد. از سوی دیگر، حقوق رقابت نیز با تضمین عملکرد عادلانه بازار و رفع موانع ورود راحت به بازار، به دنبال ارتقای نوآوری و رفاه مصرف‌کننده است.^۲ یک اختراع ثبت شده (و به طور کلی، حقوق مالکیت فکری)، به صورت خودکار قدرت بازار را به صاحب حق اختراع اعطا نمی‌کند.^۳ با این حال، اگر رفتار دارنده حق اختراع و یا رویه‌های ضد رقابتی در جهت نیل به سلطه در بازار، رقابت را از بین ببرد، توسل به حقوق رقابت برای مقابله با این سوءاستفاده‌ها و بازگرداندن رقابت عادلانه به بازار ضروری می‌شود. به همین ترتیب، مجوزهای بهره‌برداری اختراعات ثبت شده نیز مشتمل بر عناصر رقابتی هستند، به این معنا که مجوزهای مذکور با یکپارچه‌سازی فناوری‌های تحت مجوز با دارایی‌های مجوزگیرنده، موجب افزایش مؤثر انتقال فناوری می‌شوند. با این حال، محدودیت‌های قراردادی که اثر نامطلوبی بر رقابت میان نهادهای رقیب در بازار مربوط می‌گذارد نگرانی‌هایی در پی خواهد داشت.^۴

1. Ministry Of Commerce & Industry Of India, Department Of Industrial Policy And Promotion (2016); PP. 4, 5.

2. Zabutkaité, G. (2016); P. 14.

3. U.S Department of Justice & Federal Trade Commission (2017); P. 2.

4. World Intellectual Property Organization (WIPO), Scp/13/2 (2009); P. 5.

تعیین استاندارد عموماً با توافق بین بنگاه‌هایی حاصل می‌شود که در یک بازار مشابه رقابت می‌کنند. موافقت‌نامه تعیین استاندارد توافقی بین رقبا برای پذیرش یک فناوری واحد بین خود است که آثار مثبت اقتصادی بسیاری دارد. اختراعات ضروری استاندارد برای صاحبان خود قدرت قابل توجهی در بازار ایجاد می‌کنند. در عین حال، زمانی که فناوری‌های استاندارد به موجب اختراع حمایت می‌شوند، ممکن است نگرانی‌هایی در خصوص رقابت نیز ایجاد شود. با پذیرش استاندارد و سرمایه‌گذاری فعالان عرصه صنعت در زمینه محصولات مطابق با آن استاندارد، بازار عملاً هم به استاندارد و هم به اختراعات ضروری استاندارد مربوط به آن وابسته می‌شود. در نتیجه، دارندگان حق اختراع ممکن است در موقعیتی قرار بگیرند که به رویه‌های ضد رقابتی از جمله عدم همکاری با کاربران بعد از پذیرش استاندارد و حذف رقبا از بازار روی بیاورند و یا برای اعطای مجوز فناوری خود به اجراکنندگان چنین استانداردهایی، در صورت فقدان فناوری‌های جایگزین، حق امتیازهای بسیار گزاف یا شرایط غیرمنطقی دیگری مانند تعیین شرایط مجوز متقابل به صورت یک‌جانبه را تقاضا کنند. برای کاهش این نگرانی‌ها، شرایط صدور مجوز بهره‌برداری و مزایایی که دارنده حق اختراع می‌تواند به دلیل استفاده از فناوری خود در یک استاندارد به دست آورد باید مشخص شود. بنابراین، راجع به سیاست‌های مربوط به اختراعات سازمان‌های استانداردسازی، دو موضوع عدم افشای اختراعات ضروری و افشای شرایط صدور مجوز در طی فرایند استانداردسازی به حقوق رقابت مربوط می‌شود.^۱

۵. نمونه‌هایی از دعاوی مرتبط

صنعت مخابرات به تازگی شاهد افزایش قابل توجه پرونده‌های مربوط به اختراعات بوده است که از آن به عنوان جنگ اختراع گوشی‌های هوشمند^۲ نام برده می‌شود. تصمیمات ضد انحصاری که در پرونده‌های سامسونگ و موتورولا صادر شده روندی تحت عنوان صلح اختراعات^۳ را در صنعت مخابرات ایجاد کرده است.^۴ در ذیل پرونده‌های این شرکت‌ها را بررسی می‌کنیم.

1. Ibid. P. 40. & European Commission, Competition policy brief (2014); P. 3.

2. Smartphone war.

3. Patent peace.

4. European Commission, Competition policy brief (2014); P. 1.

شرکت سامسونگ در رابطه با استانداردهای مختلف ارتباطات از راه دور تلفن همراه، دارنده اختراعات ضروری استاندارد است. این شرکت متعهد شده است مجوز بهره‌برداری این اختراعات را طبق شرایط منصفانه، متعارف و غیرتبعیض‌آمیز صادر کند. اختراعات ضروری استاندارد سامسونگ مربوط به استاندارد تری‌جی^۱ مؤسسه استانداردسازی ارتباطات اروپا است که یک استاندارد مهم برای ارتباطات تلفن همراه و بی‌سیم محسوب می‌شود. در سال ۲۰۱۱، سامسونگ در خصوص اختراعات ضروری خود علیه شرکت اپل تقاضای صدور قرار منع کرد. درخواست سامسونگ ممنوعیت عرضه برخی از محصولات اپل به بازار بود که بر اساس چند اختراع ضروری استاندارد تری‌جی سامسونگ ساخته شده بودند و شرکت سامسونگ متعهد شده بود طبق شرایط مشخص مجوز بهره‌برداری آنها را صادر کند. در سال ۲۰۱۲، کمیسیون اروپا اقداماتی را در مورد شرکت سامسونگ آغاز کرد. در ابتدا کمیسیون برای احراز سوءاستفاده سامسونگ از اختراعات ضروری خود به‌منظور از بین بردن رقابت در بازارهای تلفن همراه اروپا و نقض قوانین رقابت اتحادیه اروپایی تحقیقاتی را انجام داد. بنابر نظر کمیسیون درخواست قرار منع علیه اپل در چند کشور عضو اتحادیه اروپایی سوءاستفاده از موقعیت مسلط و نقض ماده ۱۰۲ معاهده عملکرد اتحادیه اروپایی^۲ بوده است. ماده مذکور سوءاستفاده از موقعیت مسلط را که ممکن است بر تجارت تأثیر بگذارد و رقابت را محدود کند ممنوع کرده است.^۳

در سال ۲۰۱۴، کمیسیون اروپا در مورد سامسونگ تصمیمات الزام‌آوری را به موجب قوانین ضدانحصار اتحادیه اروپا اتخاذ کرد. بر اساس این تصمیمات، سامسونگ متعهد شد به مدت پنج سال راجع به اختراعات ضروری خود که به فناوری‌های لازم برای اجرای تلفن‌های هوشمند و تبلت مربوط می‌شوند، علیه دارندگان مجوز بهره‌برداری اختراعات ضروری، که چارچوب خاص صدور مجوز اختراعات ضروری مربوط را پذیرفته‌اند، در اتحادیه اروپایی قرار منع را درخواست نکند. چارچوب خاص توافق سامسونگ و

۱. نسل سوم شبکه تلفن همراه به طور اختصار "3G" نامیده می‌شود که روشی برای انتقال اطلاعات در تلفن‌های همراه و سیستم‌های بی‌سیم است. مزیت شبکه‌های 3G نسبت به نسل‌های قدیمی‌تر بهبود کیفیت تماس‌های صوتی، قابلیت انتقال سریع اطلاعات و ارائه اینترنت پرسرعت بر روی تلفن همراه است.

2. Consolidated Versions Of The Treaty on the Functioning Of the European Union (TFEU). C 326/47 (2012); Art. 102.

3. European Commission, Case AT.39939-Samsung - Enforcement of UMTS Standard Essential Patents, (2014); 2. & Geradin, D. (2017); PP. 15, 16. & Ibid. PP. 1- 5.

مجوزگیرنده‌ها برای صدور مجوز شامل یک دوره مذاکره اجباری تا دوازده ماه است و اگر توافق حاصل نشد و یا در صورت وجود هرگونه اختلاف در مورد شرایط تعهدات مجوز بهره‌برداری، دادگاه یا داور شرایط منصفانه، متعارف و غیرتبعیض‌آمیز را مشخص می‌کند. این تعهدات شرایط امنی را برای همه دارندگان مجوز اختراعات ضروری استاندارد سامسونگ ایجاد کرده است. در واقع، دارندگان مجوز که چارچوب مجوز بهره‌برداری را پذیرفته‌اند در برابر قرار منع مبتنی بر اختراعات ضروری توسط سامسونگ حمایت می‌شوند.^۱ پرونده دیگر در این زمینه به شرکت موتورولا مربوط می‌شود. اختراعات ضروری موتورولا در خصوص استاندارد خدمت بسته امواج رادیویی (جی‌پی‌آراس)^۲ مؤسسه استانداردهای ارتباطات از راه دور اروپا،^۳ بخشی از استاندارد سامانه جهانی ارتباطات همراه (جی‌اس‌ام)^۴ به عنوان یک استاندارد اصلی برای ارتباطات تلفن همراه و بی‌سیم است. پس از تصویب این استاندارد در اروپا، موتورولا برخی از اختراعات خود را به عنوان اختراعات ضروری استاندارد اعلام کرد و متعهد شد مجوز بهره‌برداری آنها را طبق شرایط منصفانه، متعارف و غیرتبعیض‌آمیز صادر کند. بر اساس توافق شرکت‌های اپل و موتورولا، در صورت بروز اختلاف، دادگاه‌های آلمان شرایط و حدود تعهدات را تعیین می‌کردند و شرکت اپل باید حق امتیازهایی را بر اساس آن می‌پرداخت. این توافق نشانه آشکار تمایل دارندگان مجوز به انعقاد قرارداد و پرداخت پاداش مناسب به دارندگان اختراع ضروری است. لذا دارندگان اختراع ضروری نیازی به رجوع به دادگاه برای حمایت از منافع تجاری خود ندارند. در عین حال، شرکت موتورولا پس از اقامه دعوا اعلام کرد اختراعی که برای آن درخواست قرار منع کرده برای اجرای استاندارد نسل دوم مؤسسه استانداردهای ارتباطات از راه دور اروپا ضروری است. پس از صدور رأی توسط یک دادگاه آلمانی در مورد اختراع ضروری، موتورولا آن را در بازار آلمان اجرا کرد. این رأی به منع موقت شرکت اپل از فروش برخط آیفون و آی‌پد در آلمان منجر شد. علاوه بر این، با اجرای قرار، شرکت اپل ملزم شد یک موافقت‌نامه برای حل و فصل اختلافات با شرکت موتورولا منعقد و به موجب

1. European Commission, Case AT.39939-Samsung - Enforcement of UMTS Standard Essential Patents (2014); PP. 1, 2.

2. General Packet Radio Service (GPRS).

3. European Telecommunications Standards Institute (ETSI).

4. Global System for Mobile Communications (GSM).

آن باید حق طرح ادعای بی‌اعتباری و نقض را از خود سلب کند.^۱ در سال ۲۰۱۲، کمیسیون تحقیقاتی را جهت بررسی سوءاستفاده موتورولا از اختراعات ضروری خود برای لطمه به رقابت آغاز کرد. همچنین، در پی شکایت اپل و مایکروسافت، کمیسیون اعلام کرد این موضوع را بررسی خواهد کرد که آیا موتورولا با درخواست و اجرای رأی علیه محصولات این دو شرکت مانند آیفون، آی‌پد، ویندوز و ایکس‌باکس، از انجام تعهدات منصفانه، متعارف و غیرتبعیض‌آمیز خودداری کرده است یا خیر. علاوه بر این، کمیسیون اعلام کرد که ادعای اپل و مایکروسافت مبنی بر پیشنهاد مجوز بهره‌برداری با شرایط غیر منصفانه توسط موتورولا برای اختراعات ضروری استاندارد را بررسی خواهد کرد.^۲

در این راستا، کمیسیون اروپا بیان کرد درخواست و اجرای رأی از سوی موتورولا علیه اپل، در مورد اختراع ضروری استاندارد گوشی‌های هوشمند که به اعطای مجوز آنها متعهد شده بود، سوءاستفاده از موقعیت مسلط و نقض مقررات رقابت اتحادیه اروپایی بوده است. کمیسیون همچنین بیان کرد اصرار موتورولا همراه با تهدید اجرای قرار منع، مبنی بر صرف نظر کردن اپل از حق خود در اعتراض به اعتبار یا نقض اختراعات ضروری استاندارد موتورولا برای دستگاه‌های تلفن همراه اپل، یک اقدام ضدرقابتی بوده است. به عقیده کمیسیون، مجریان استاندارد و در نهایت مصرف‌کنندگان نباید نسبت به اختراعات نامعتبر بهایی پردازند. بنابراین مجریان باید قادر به تعیین اعتبار اختراعات و حق اعتراض نسبت به نقض‌های ادعایی باشند و مسایل مربوط به اختراعات نباید مصرف‌کنندگان را تحت تأثیر قرار دهد. به همین دلیل همه فعالان عرصه صنعت باید قوانین رقابت را رعایت کنند.^۳ کمیسیون به موتورولا دستور داد آثار منفی ناشی از رفتارش را از بین ببرد. بنابراین ادعای موتورولا مبنی محدود شدن توانایش برای اعطای مجوز اختراعات ضروری خود رد شد. با این حال، کمیسیون با این استدلال که موتورولا در زمان اقامه دعوا نمی‌توانسته به غیر قانونی بودن دعوایش پی ببرد، جریمه‌ای بر شرکت موتورولا تحمیل نکرد.^۴

در صورت نقض اختراع، درخواست صدور قرار منع از سوی دارندگان اختراع، قبل از

1. European Commission, *Competition Policy Brief* (2014); PP. 1-5.

2. Geradin, D. (2017); PP. 15, 16.

3. European Commission, Case AT.39985-Motorola - Enforcement of GPRS Standard Essential Patents (2014); P. 2.

4. Op. Cit. P. 17.

رسیدگی دادگاه قانونی تلقی می‌شود. با این حال، اگر دارنده اختراع ضروری به صدور مجوز بهره‌برداری از اختراع خود طبق شرایط منصفانه و متعارف متعهد شده باشد، درخواست قرار منع نسبت به اختراعات ضروری استاندارد ممکن است موجب سوءاستفاده از موقعیت مسلط شود. از آنجایی که معمولاً قرار منع در بردانده ممنوعیت کالای ناقص اختراع است درخواست قرار منع اختراع ضروری علیه دارنده مجوز بهره‌برداری می‌تواند به حذف کالاها از بازار منتهی شود. چنین موضوعی خلاف مذاکرات صدور مجوز است و به یک روند ضدرقابتی تبدیل می‌شود. چنین رویه‌ای به میزان نوآوری و رفاه مصرف‌کنندگان آسیب می‌رساند. در حالی که دارندگان اختراع باید در ازای استفاده از آفرینش فکری پاداش منصفانه‌ای دریافت کنند، اجراکنندگان چنین استانداردهایی نیز باید در شرایط منصفانه، متعارف و غیرتبعیض‌آمیز به استانداردها دسترسی داشته باشند. با حفظ این تعادل مصرف‌کنندگان می‌توانند به طیف گسترده‌ای از محصولات سازگار با یکدیگر دسترسی داشته باشند.^۱

تصمیمات کمیسیون اروپا در پرونده موتورولا و سامسونگ نیز رویکرد متعادل کمیسیون را نسبت به حقوق مالکیت فکری و رقابت تأیید می‌کند. طبق نظر کمیسیون، علیرغم اهمیت حقوق مالکیت برای رشد و نوآوری، این حقوق نباید موجب لطمه به رقابت و در نهایت مصرف‌کنندگان شود و دارندگان اختراعات ضروری نمی‌توانند در قالب عدم همکاری با دریافت‌کنندگان مجوز از قدرت خود در بازار سوءاستفاده کنند. بر این اساس، در زمینه استانداردسازی که دارندگان اختراعات ضروری به اعطای مجوز بهره‌برداری اختراعات ضروری خود و انجام این کار طبق شرایط عادلانه، متعارف و غیرتبعیض‌آمیز متعهد می‌شوند، تمایل به حذف رقبای بازار با اخذ قرار منع در شرایطی که مجوزگیرنده مایل به گرفتن مجوز طبق چنین شرایطی است، یک رفتار ضد رقابتی محسوب می‌شود. این پرونده‌ها در تمام صنایعی که استانداردها و اختراعات ضروری استاندارد و تعهدات مربوط به آنها نقش دارند، قطعیت قانونی ایجاد کرده و برای دادگاه‌ها و سازمان‌های استانداردسازی در مورد تفسیر قوانین رقابت اتحادیه اروپایی در رابطه با ضمانت اجرای تعهدات مربوط به مجوز بهره‌برداری از اختراعات ضروری استاندارد رهنمودهایی ارائه داده است.^۲

پرونده دیگر مربوط به ادغام شرکت گوگل با موتورولا است. هدف اصلی شرکت

1. Op. Cit. P. 1, 2.

2. European Commission, Competition Policy Brief (2014); PP. 1-5.

گوگل دسترسی به گنجینه بسیار مهم اختراعات شرکت موتورولا از جمله اختراعات ضروری استاندارد بوده است. بنا بر اعلام شرکت گوگل، دسترسی به اختراعات مزبور با مقاصد دفاعی از جمله حمایت از سیستم عامل اندروید تلفن همراه در برابر حمله رقبا انجام شده است، زیرا گوگل هیچ سابقه‌ای در صنعت ارتباطات تلفن همراه نداشته است و برخلاف رقبای اصلی خود نیز دارای مجموعه بزرگی از اختراعات نیست. در خصوص این موضوع کمیسیون اعلام کرد دستور موقت می‌تواند در جهت حذف محصولات رقابتی از بازار یا تحمیل شرایط مضیق صدور مجوز به صورت ضد رقابتی مورد استفاده قرار بگیرد حتی اگر مجوز گیرنده مایل به دریافت مجوز طبق این شرایط باشد.^۱ از نظر کمیسیون اگرچه تعهدات منصفانه، متعارف و غیر تبعیض آمیز می‌تواند از امتناع دارندگان حقوق مالکیت فکری از اعطای مجوز جلوگیری یا آنها را از درخواست حق امتیاز غیر منصفانه و نامتعارف که اجرا کنندگان استاندارد را با مشکل مواجه می‌کند، منع کند اما این تعهدات نمی‌تواند تضمین کند که دارندگان اختراعات ضروری از قدرت خود در بازار سوء استفاده نکنند. بنابراین درخواست و اجرای رأی علیه مجوز گیرنده با حسن نیت می‌تواند به طور قابل توجهی مانع از رقابت مؤثر شود. برای نمونه، ممکن است مجوز گیرنده مجبور شود با شرایط مضیق صدور مجوز از قبیل حق امتیاز بیشتر از میزان توافق شده موافقت کند. کمیسیون شرایط محتاطانه‌ای را پیشنهاد کرد؛ با این که ممکن است در اوضاع و احوال خاصی، به ویژه زمانی که این قرار به صورت تهدید آمیز برای اجبار مجوز گیرنده با حسن نیت به پذیرش شرایط مجوز به کار می‌رود، درخواست صدور قرار منع سوء استفاده از موقعیت مسلط محسوب شود، دارندگان اختراع که شرایط منصفانه و متعارف تعهد را ایجاد کرده‌اند از درخواست قرار منع ممنوع نیستند.^۲

۶. مطالعه در حقوق ایران

در حقوق ایران مقرر خاص و صریحی راجع به اختراعات ضروری استاندارد وجود ندارد و مشخص نیست در صورت بروز اختلافات نسبت به این نوع اختراعات بین دارنده حق

1. Case No COMP/M.6381, Google/ Motorola Mobility (2012).

2. Geradin, D. (2017); PP. 12- 14.

اختراع و مجوز گیرنده، دادگاه‌ها چه موضعی اتخاذ خواهند کرد. در عین حال، شاید بتوان از مقررات مجوزهای اجباری در این خصوص بهره جست. مجوز اجباری، که استثنایی بر حقوق انحصاری دارنده ورقه اختراع است،^۱ مجوزی است که «در برخی موارد و بدون وجود اذن یا رضایت دارنده، بر اثر دستور یک مرجع قضایی یا با تصمیم یک سازمان اداری... بر دارنده حق اختراع تحمیل می‌شود».^۲ در توجیه این نوع مجوز گفته شده است قانونگذار به عنوان معطی حق می‌تواند قلمرو و نحوه اجرای آن را تعیین کند.^۳ طبق بند الف ماده ۱۷ قانون ۸۶ در مواردی از جمله حفظ منافع عمومی از قبیل امنیت ملی، تغذیه، بهداشت یا توسعه سایر بخش‌های حیاتی اقتصادی کشور، بهره‌برداری از اختراع توسط دولت یا شخص ثالث ضروری یا بهره‌برداری مالک یا مجوز گیرنده از آن مغایر رقابت آزاد باشد، امکان صدور مجوز اجباری نسبت به اختراع وجود دارد. بنابراین اگر اختراعی به عنوان یک استاندارد تشخیص داده شود و مربوط به یکی از موارد مذکور باشد، در صورت صلاحدید کمیسیونی که در ماده ۱۷ فوق‌الذکر پیش بینی شده است، می‌توان مجوز اجباری برای آن اختراع صادر کرد تا در زمینه مربوط مورد استفاده قرار گیرد. طبق بند ب ماده ۱۷ یاد شده، بهره‌برداری از چنین اختراعی «مشروط به پرداخت مبلغ مناسب به مالک مذکور با در نظر گرفتن ارزش اقتصادی مورد اجازه می‌باشد». به نظر برخی نویسندگان به منظور رعایت عدالت و انصاف بهتر است مبلغ مزبور با جلب نظر کارشناس معین شود.^۴

اگر اختراع استاندارد باشد و دارنده حق امتیاز نامتعارفی مطالبه یا شرایط تبعیض آمیزی را اعمال کند، منوط به این که وضعیت مسلط اقتصادی داشته باشد، می‌توان به بند ط ماده ۴۵ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی^۵ تحت عنوان سوءاستفاده از وضعیت اقتصادی مسلط استناد کرد. زیرا از طرفی، طبق قسمت‌های ۱ و ۲ بند مذکور تعیین قیمت کالا به صورت نامتعارف و تحمیل شرایط قراردادی غیر منصفانه ممنوع است. از طرف دیگر، به موجب ماده ۵۱ «حقوق و امتیازات انحصاری ناشی از مالکیت فکری نباید موجب نقض مواد (۴۴) تا (۴۸) این قانون شود». بند ۱۶ ماده یک قانون مذکور وضعیت اقتصادی

۱. میرحسینی، سید حسن (۱۳۸۷)، ص. ۲۶۴.

۲. صالحی ذهابی، جمال (۱۳۸۸)، ص. ۳۱۰.

۳. بختیاروند (۱۳۹۶)، ص. ۸۰.

۴. امامی، اسدالله (۱۳۹۰)، ص. ۴۸۰.

۵. از این به بعد قانون اجرا.

مسلط را چنین تعریف کرده است: «وضعیتی در بازار که در آن توانایی تعیین قیمت، مقدار عرضه یا تقاضای کالا یا خدمت یا شرایط قرارداد در اختیار یک یا چند شخص حقیقی و یا حقوقی قرار گیرد»^۱.

ماده ۵۱ یاد شده علیرغم قلمرو وسیع، مواردی از قبیل اقامه دعوا توسط دارندگان حق اختراع (از جمله اختراعات ضروری استاندارد) با اهداف ضد رقابتی را پیش‌بینی نکرده است. همان‌طور که دیدیم در اتحادیه اروپایی اقامه چنین دعوایی ممکن است مصداق سوءاستفاده از وضعیت مسلط اقتصادی باشد. اما حقوق ایران، مصادیق سوءاستفاده از وضعیت مسلط اقتصادی در بند ط ماده ۴۵ قانون اجرا احصا شده‌اند. قانون ۸۶ و طرح حمایت از مالکیت صنعتی نیز این مورد را پیش‌بینی نکرده‌اند. به‌علاوه، گاه دارنده اختراع ضروری استاندارد وضعیت مسلط اقتصادی ندارد و بنابراین رفتار وی ممکن است سوءاستفاده از حقوق انحصاری خود محسوب شود. لذا بهتر است در طرح مزبور یا هنگام بازنگری احتمالی قانون اجرا، تکلیف این دعوا در فروض مختلف و ضمانت اجرای آن به‌طور صریح مشخص شود. در وضعیت کنونی، نظر به فقدان مقرره خاص، ناگزیریم به قواعد عمومی رجوع کنیم. در واقع، رفتار دارنده اختراع ضروری استاندارد در مطالبه حق امتیاز نامتعارف یا مراجعه به دادگاه برای دریافت قرار منع از باب سوءاستفاده از حق قابل بررسی است. به‌موجب ماده ۳۰ قانون مدنی، که بیانگر قاعده تسلیط است، «هر مالکی نسبت به مایملک خود حق همه‌گونه تصرف و انتفاع دارد، مگر در مواردی که قانون استثنا کرده باشد». از سوی دیگر، طبق اصل چهارم قانون اساسی «هیچ کس نمی‌تواند اعمال حق خویش را وسیله اضرار به غیر یا تجاوز به منافع عمومی قرار دهد». در این اصل، که مفاد قاعده لاضرر^۲ را بیان می‌کند، سوءاستفاده از حق مالکیت منع و انتفاع و تصرف مالک به رفتار متعارف محدود شده است.^۳ حق اختراع ضروری استاندارد نیز، به‌رغم انحصاری بودن، از قلمرو شمول اصل چهارم قانون اساسی مستثنی نیست و دارنده نمی‌تواند از آن به عنوان حربه‌ای برای مطالبه حق امتیاز نامتعارف یا تحمیل شرایط غیرمنصفانه و تبعیض‌آمیز استفاده کند. ذکر این نکته نیز ضرورت دارد

۱. برای مطالعه بیشتر راجع به سوءاستفاده از وضعیت مسلط اقتصادی نک. عبدی‌پور، ابراهیم (۱۳۸۸)، ص ۱۲۵ و ما بعد. همچنین غفاری فارسانی، بهنام، (۱۳۹۳)، ص. ۵۲۹ و ما بعد.

۲. برای مطالعه بیشتر راجع به تقدیم قاعده لاضرر بر قاعده تسلیط نک. محقق داماد (۱۴۰۶ ه.ق.)، صص ۱۵۷-۱۵۴.

۳. کاتوزیان (۱۳۷۸)، ص ۱۰۲.

که دارنده اختراع استاندارد که در فرایند تدوین استاندارد شرکت کرده و به اعطای مجوز طبق شرایط متعارف متعهد شده است، اگر حق امتیاز نامتعارفی را مطالبه کند در واقع تعهد قراردادی خود با سازمان استاندارد را نقض کرده و سازمان مزبور می‌تواند به موجب قواعد عمومی قراردادها علیه وی اقامه دعوا کند.^۱

بند یک ماده سه قانون اصلاح قوانین و مقررات مؤسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی ایران مصوب ۱۳۷۱،^۲ وظیفه تعیین، تدوین و نشر استانداردهای ملی (رسمی) را منحصر به مؤسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی ایران محول کرده است.^۳ بند چهار همان ماده، نظارت بر اجرای استانداردهای اجباری را نیز در صلاحیت مؤسسه یاد شده می‌داند. دقت در سایر مواد قانون مذکور نشان می‌دهد قانونگذار به موضوع اختراعات ضروری استاندارد نپرداخته است. این در حالی است که با توجه به صلاحیت انحصاری مؤسسه استاندارد، مذاکره با دارندگان اختراع خاص با قابلیت تبدیل به استاندارد، باید توسط مؤسسه انجام شود. لذا بهتر است قانونگذار در این قانون نحوه برگزاری مذاکرات و شرایط تصویب یک اختراع به عنوان استاندارد اجباری را به طور دقیق و حقوق و تعهدات دارندگان این اختراعات و ضمانت‌اجراهای آن را در حدودی که با سایر مقررات از جمله مفاد قانون اجرا و قانون ۸۶ همپوشانی نداشته باشد تعیین کند.

جمع‌بندی و ملاحظات

استانداردها با تضمین مطابقت و قابلیت تعامل اجزا، محصولات و خدمات، روابط تجاری را آسان‌تر و با کاهش هزینه‌ها و افزایش عملکرد و بهبود ایمنی، مزایایی را برای مصرف‌کنندگان و کسب‌وکارها فراهم می‌کنند. حقوق اختراعات نیز با اعطای حقوق انحصاری به دارنده، موجب رشد نوآوری و در نهایت رفاه مصرف‌کننده می‌شود. اختراع ضروری استاندارد بنا به تشخیص سازمان استانداردسازی برای رعایت استانداردهای مد

۱. در مورد اصل لزوم یا اجباری بودن قرارداد نک. صفایی (۱۳۸۲)، صص ۱۵۴ به بعد.

۲. از این به بعد قانون استاندارد.

۳. البته تبصره یک این ماده، وزارت بهداشت را واجد صلاحیت تعیین، تدوین و نشر و نظارت بر اجرای استانداردهای مواد دارویی می‌داند. تبصره دو نیز نظارت بر اجرای استانداردهای انرژی هسته‌ای را در صلاحیت دستگاه مربوط اعلام کرده است.

نظر آن سازمان ضروری شناخته می‌شود. دارندگان حق اختراع در تلاشند که اختراعات آنها ویژگی‌های یک استاندارد را داشته باشد. در واقع، آنها برای دریافت منافع ناشی از حق اختراع و توسعه یک مزیت رقابتی به واسطه تبحر در فناوری، می‌کوشند فناوریشان در استانداردها گنجانده شود. حمایت از اختراعات و مقررات راجع به استاندارد هر دو محرک‌های اصلی نوآوری و رشد و رفاه هستند. بنابراین، حفظ تعادل بین منافع دارندگان اختراعات ضروری استاندارد و مجریان استاندارد اهمیت زیادی دارد زیرا حضور هر دو طرف برای حفظ موفقیت مستمر در استانداردسازی ضروری است. حفظ انگیزه نوآوران به سرمایه‌گذاری در توسعه فناوری‌های جدید و انگیزه تولیدکنندگان برای اجرای این فناوری‌ها در محصولات جدید و پیشرفته‌تر ضرورت دارد.

هنگامی که اجرای یک استاندارد متوقف بر به‌کارگیری اختراع معینی باشد، مسائلی مطرح می‌شود. سازمان‌های استانداردسازی برای جلوگیری از برخی از مشکلات، معمولاً اعضای خود را موظف می‌کنند که نسبت به هریک از اختراعات ضروری استاندارد طبق شرایط منصفانه، متعارف و غیرتبعیض‌آمیز مجوز بهره‌برداری اعطا کنند. علیرغم تعهد شرکت‌ها به صدور چنین مجوزی، ابهامات زیادی در این زمینه وجود دارد و بسیاری از اختلافات از درک ناصحیح از مفهوم شرایط منصفانه، متعارف و غیرتبعیض‌آمیز مجوز و نحوه اعمال آنها ناشی می‌شود. صدور مجوز بهره‌برداری طبق این شرایط پایه و اساس توسعه استانداردها است. هدف این شرایط تسهیل به‌کارگیری فناوری‌های ثبت شده به عنوان اختراع در استانداردهای فنی و در عین حال، جلوگیری از سوءاستفاده دارنده اختراع ضروری استاندارد از موقعیت مسلط در بازار است. زیرا زمانی که از یک استاندارد به طور گسترده استفاده می‌شود صاحب آن اهرم قابل توجهی برای تقاضای حق امتیازی بیش از ارزش فناوری انحصاری خود دارد که این امر ممکن است به حبس اختراع منجر شود. حقوق رقابت که رسالت حفظ کمیت رقابت در بازار را بر عهده دارد، برای مقابله با رفتارهایی از این دست شکل گرفته و در دسترس بودن اختراع ضروری استاندارد را که هم به نفع فعالان بازار است و هم موجب رفاه مصرف‌کنندگان می‌شود تضمین می‌کند. در حقوق اتحادیه اروپایی، در زمینه این نوع اختراعات به مقررات حقوق رقابت از جمله قاعده منع سوءاستفاده از موقعیت مسلط اقتصادی استناد شده است. در چارچوب قوانین ایران، با استفاده از قواعد مجوز اجباری و استناد به مواد ۴۵ و ۵۱ قانون اجرا می‌توان مانع سوءاستفاده

از وضعیت اقتصادی مسلط دارندگان اختراعات ضروری استاندارد شد و شرایط قابل قبولی را برای صدور مجوز در این زمینه فراهم کرد. در برخی موارد نیز می‌توان به قواعدی چون لاضرر و منع سوءاستفاده از حق و الزم‌آور بودن قراردادها متوسل شد. با وجود این، توصیه می‌شود در طرح مالکیت صنعتی و قانون استاندارد مقررات صریح و جامعی که بیانگر شرایط استاندارد شدن اختراعات و نحوه تعیین حق امتیاز مناسب باشد درج و حقوق و تعهدات همه طرف‌ها و ضمانت‌اجراهای آن به‌طور شفاف پیش‌بینی شود. برای نمونه، در طرح مالکیت صنعتی می‌توان ماده‌ای به این شرح گنجاند: «شرایط تبدیل اختراع به یک اختراع ضروری استاندارد و اعطای مجوز بهره‌برداری از آن با توجه به مقررات قانون اصلاح قوانین و مقررات مؤسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی ایران تعیین خواهد شد». موادی که برای افزودن به قانون استاندارد پیشنهاد می‌شود بدین شرح است: ماده نخست پیشنهادی. «هر گاه پس از انجام تحقیقات و مذاکره با همه طرف‌های ذینفع مشخص شود که اختراعی در عرف یک صنعت خاص به عنوان اختراع ضروری استاندارد شناخته شده یا چنین قابلیت را دارد، مؤسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی می‌تواند آن را به عنوان استاندارد اجباری اعلام کند»؛ ماده دوم پیشنهادی. «دارنده اختراع ضروری استاندارد متعهد خواهد شد مجوز بهره‌برداری از آن را با حق امتیاز منصفانه، متعارف و غیر تبعیض‌آمیز به متقاضیان اعطا کند. در غیر این صورت، به درخواست متقاضی، دادگاه حق امتیاز را تعیین خواهد کرد»؛ ماده سوم پیشنهادی. «اگر دادگاه اعمال دارنده اختراع ضروری استاندارد را مصداق سوءاستفاده از حق اختراع تشخیص دهد، آنها را باطل اعلام خواهد کرد؛ در مورد سوءاستفاده از وضعیت اقتصادی مسلط، مقررات قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی اعمال خواهد شد».

منابع

- امامی، اسدالله (۱۳۹۰)؛ حقوق مالکیت صنعتی، تهران: میزان.
- بختیاروند، مصطفی (۱۳۹۶)؛ «بررسی فقهی حقوقی مجوزهای اجباری بهره برداری از حق اختراع»، فقه و اصول، سال چهارم و نهم، شماره ۳، شماره پیاپی ۱۱۰.
- صالحی ذهابی، جمال (۱۳۸۸)؛ حق اختراع: نگرشی تطبیقی، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- صفایی، سید حسین (۱۳۸۲)؛ قواعد عمومی قراردادها، تهران، میزان.
- عبدی پور، ابراهیم (۱۳۸۸)؛ «سوءاستفاده از وضعیت اقتصادی مسلط»، حقوق اسلامی، سال ششم، شماره ۲۱، ص ۱۲۵ و ما بعد.
- غفاری فارسانی، بهنام (۱۳۹۳)؛ حقوق رقابت و ضمانت اجرای مدنی آن، تهران، میزان.
- قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی مصوب (۱۳۸۶).
- قانون اصلاح قوانین و مقررات مؤسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی ایران (۱۳۷۱).
- قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مصوب (۱۳۸۶).
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۸)؛ دوره مقدماتی حقوق مدنی، اموال و مالکیت، ج ۳، تهران، دادگستر.
- محقق داماد، سید مصطفی (۱۴۰۶ ه.ق)؛ قواعد فقه، ج ۱، چ ۱۲، تهران، مرکز نشر علوم اسلامی.
- میرحسینی، سید حسن (۱۳۸۷)؛ حقوق اختراعات، تهران: میزان.
- Case No COMP/M.6381, Google/ Motorola Mobility (2012).
- Contreras, J.L. (2017); "From Private Ordering To Public Law: The Legal Frameworks Governing Standards-Essential Patents", *Harvard Journal Of Law & Technology*, Vol 30, pp. 225, 226, 231.
- European Commission (2014); "Case AT.39985-Motorola - Enforcement of GPRS Standard Essential Patents", p. 1, 2.
- European Commission (2014); "Case AT.39939-Samsung - Enforcement of UMTS Standard Essential Patents", p. 1, 2.
- European Commission (2014); "Standard-Essential Patents". *Competition Policy Brief*, Issue 8, pp. 1-5.
- European Commission (2014); "Antitrust Decisions on Standard Essential Patents (SEPs)- Motorola Mobility and Samsung Electronics – Frequently asked questions". MEMO/14/322, p. 2.
- European Commission (2016); "Transparency, Predictability, and Efficiency of SSO-based Standardization and SEP Licensing", p. 66.
- European Committee for Standardization (CEN), European Committee for Electrotechnical Standardization (CENELEC) (2013); "Standards and Your Business", p. 5.
- Greenbaum, E. (2015); "Forgetting FRAND: The WIPO Model Submission Agreements". *Les Nouvelles*, p. 82.
- Geradin, D. (2017); *European Union Competition Law, Intellectual Property Law and*

- Standardization. Cambridge Handbook on Technical Standardization Law.
- International Organization for Standardization (ISO), International Electrotechnical Commission (IEC) (2004); "Standardization and related activities - General vocabulary". Guide 2.
- International Telecommunication Union (ITU), Standardization Bureau (2014); "Understanding patents, competition and standardization in an interconnected world", p. 2, 3, 28, 51, 65, 68.
- Jones, A. (2014); "Standard-Essential Patents: Frand Commitments, Injunctions And The Smartphone Wars". *European Competition Journal*, Vol 10 No 1, King's College London, p. 6.
- Kang, B., Motohashi, K. (2014); "The role of essential patents as knowledge input for future R&D". *World Patent Information*, Vol 38, p. 34
- Langus, G., Lipatov, V., Neven, D. (2013); "Standard essential patents: who is really holding up (and when)?" *Journal Of Competition Law And Economics*, Vol 9, Issue 2, OXFORD Academic, p. 2.
- Lemley, M. A., Shapiro, C. (2013); "A Simple Approach To Setting Reasonable Royalties For Standard-Essential Patents". *Berkeley Technology Law Journal*, Vol 28, p. 1137, 1140, 1147.
- Lerner, J., Tirole, J. (2013); "Standard-Essential Patents". Working Paper, No 14-038, *Harvard Business School*, p. 2.
- Mair, C. (2016); "Taking Technological Infrastructure Seriously: Standards, Intellectual Property and Open Access". *Utrecht Journal of International and European Law*, Vol 32, Issue 82, p. 73-75.
- Ministry Of Commerce & Industry Of India, Department Of Industrial Policy And Promotion (2016); "Standard Essential Patents And Their Availability On Frand Terms", p. 4- 7.
- "Consolidated Versions Of The Treaty on the Functioning Of the European Union (TFEU)" (2012); *Official Journal of the European Union*, C 326/47, Art. 102.
- U.S Department of Justice & Federal Trade Commission (2017); "Antitrust Guidelines for the Licensing of Intellectual Property", p. 2.
- Wong-Ervin, K. W. (2014); "Standard-Essential Patents: The International Landscape". The ABA Section of Antitrust Law Intellectual Property Committee Newsletter, p. 5, 6.
- World Intellectual Property Organization (WIPO) (2009); "Standards And Patents". Scp/13/2, p. 5, 8, 11, 15- 19, 40, 46.
- Zabutkaitè, G. (2016); "Recent Developments in The Interface of Competition Law, Patent Law and Standardization". Lund University, p. 14, 19.